

БАЙКА - МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ ТА АКТОРСЬКОЇ ВИРАЗНОСТІ

10.05.2025 14:11

[7. Мистецтвознавство]

Автор: **Бінєєва Алла Махмудівна, старший викладач, Київський національний університет технологій та дизайну**

ORCID: [0009-0006-2368-5243](https://orcid.org/0009-0006-2368-5243)

Сценічна мова є базовим інструментом актора, так само важливим, як пластика чи голос. Виразне сценічне мовлення вимагає тривалої підготовки і відточеної техніки - фактично воно становить окреме мистецтво, не менш складне за спів. Без чіткої дикції, правильної інтонації та вміння донести підтекст актор не зможе повною мірою розкрити образ чи утримати увагу глядача. Акторська виразність - здатність переконливо передавати емоції, характери й смисли - значною мірою залежить від володіння мовним апаратом і відчуття слова на сцені. Таким чином, питання розвитку сценічної мови й виразності є надзвичайно актуальним у підготовці акторів. Для ефективного тренування мовленнєвої техніки необхідний якісний навчальний матеріал. Ідеальним матеріалом для цього можуть слугувати байки - короткі алегоричні оповіді з моральним висновком. Байка традиційно визначається як невелика, здебільшого віршована розповідь алегоричного змісту з повчальною метою, героями якої виступають тварини, рослини, предмети або люди. Як літературна форма, байка має характерні жанрові ознаки: алегоричність образів, наявність сюжету, яскраво виражений повчальний характер і лаконічний обсяг. Типова композиція байки складається з двох частин: сюжетної (власне розповідь про події, часто у формі діалогу персонажів) та заключної дидактичної частини, де сформульовано мораль - явну або «приховану» настанову твору. За рахунок алегоричності й умовності образів байка здатна в стислій формі відтворювати різноманітні життєві ситуації й вади людської натури, роблячи це дотепно й повчально одночасно. Ця лаконічність та образність зумовлюють придатність байки як тренувального матеріалу для акторів: виконавець мусить вкладати максимум виразності у мінімум тексту, що дисциплінує мовлення. Використання байок у навчанні сценічної мови має й методичні традиції. Байка - жанр, який ще з часів античності слугував педагогічним цілям, проникаючи у шкільні риторики і поетики XVII-XVIII ст. як зразок для вправ. У театральній педагогіці байку також давно застосовують для розвитку майстерності читця. Відомо, що видатний французький режисер та педагог Шарль Дюллен пропонував використовувати байки Лафонтена як універсальний тренінговий матеріал для акторів. Байка завдяки своїй драматургічній структурі і наявності дієвих персонажів фактично є мініатюрною сценкою, що допускає елементи театралізації та перевтілення. Недарма відзначалося, що мова байки характеризується влучністю, образністю, чіткістю і навіть своєрідною наступальністю, тобто вимагає від виконавця активної, енергійної манери мовлення. Все це робить байку унікально придатною для вдосконалення сценічної мови й акторської виразності.

Мета статті - дослідити байку як жанр у контексті її практичного використання в акторській підготовці.

Завдання:

- Обірунтувати доцільність використання байки у навчальному процесі сценічної мови.
- Проаналізувати жанрові особливості байки з точки зору сценічного виконання.
- Визначити потенціал байки для розвитку мовлення й акторської техніки.
- Описати методичні підходи до роботи з байкою.
- Навести приклади конкретних байок, що ефективні у сценічному тренаж

Жанрові особливості байки в контексті акторської підготовки

Алегоричність байки вимагає від актора доносити не лише буквальний зміст тексту, а й його підтекст. Це розвиває логіко-сміслову акцентування, вміння виділити ключові слова й смислові наголоси.

Лаконічність байки вимагає економії виражальних засобів, дисципліни мовлення та вдосконалення дикції. Чітка структура байки допомагає акторові опанувати логіку розгортання дії та темпоритм.

Типізація персонажів створює умови для відпрацювання техніки перевтілення. Один актор може грати декілька ролей, змінюючи тембр, манеру мовлення — це тренує гнучкість голосу.

Комедійні елементи байки навчають відчуттю міри, темпу, створення комічного ефекту. Це особливо цінно в розвитку акторської свободи та впевненості в голосі.

Приклади байок для сценічного тренінгу

Для акторського тренінгу доцільно добирати байки, які відповідають декільком критеріям: стислий і динамічний сюжет, яскраві персонажі з виразними характерами, наявність діалогів або зміна ролей, зрозуміла мораль. Розглянемо кілька прикладів байок українських та європейських авторів.

«Бджола та Шершень» (Г. Сковорода)

Контраст між персонажами - головна цінність байки для сценічного тренінгу.

- Бджола: уособлення працелюбності
- Шершень: паразит-нероба, насмішкуватий, бундючний.

Байка тренує діалогічну взаємодію, швидке перевтілення, варіативність інтонацій і тембрів.

Сюжетна частина коротка і дотепна, а друга частина - це розгорнута мораль, де автор від себе (через алегоричні образи) стверджує думку про «сродну працю» як основу щастя людини. Для сценічного втілення цей твір цікавий насамперед контрастом двох головних персонажів.

«Лебідь, Щука і Рак» (Л. Глібов)

Комічна сценка з трьома яскравими характерами.

- Лебідь: піднесений, ліричний.
- Щука: вперта, імпульсивна.
- Рак: повільний, буркотливий.

Ідеальна для тренінгу темпоритму, взаємодії, узгоджених дій. Один актор виконує складне завдання - швидке перемикання між трьома персонажами.

Завдяки влучній алегорії, студенти легко розуміють підтекст про відсутність згоди в спільній роботі, тож можуть зосередитись на техніці виконання. «Лебідь, Щука і Рак» - прекрасний приклад того, як лаконічна байка перетворюється на маленьку виставу, де відточуються і мовні, і акторські вміння.

«Вовк і Ягня» (Езоп / Лафонтен / Глібов)

Психологічна динаміка двох протилежних персонажів.

- Ягня: боязке, м'яке, наївне.

- Вовк: владний, хижий, дедалі агресивніший.

Оскільки твір емоційно насичений, це хороша вправа для розвитку сил голосу та вміння тримати сильне емоційне напруження у голосі, не зриватись. До того ж, ця байка дає етичний урок, спонукаючи актора осмислити проблему несправедливості - а глибоке розуміння матеріалу завжди покращує якість його виконання.

Методичні підходи до роботи з байкою

Робота з байкою в курсі сценічної мови передбачає поєднання літературно-аналітичного й практичного підходів. Методика включає кілька етапів і видів вправ, спрямованих на різні аспекти мовлення та виразності:

Художньо-дієвий аналіз тексту. Перший крок - розбір байки як літературного твору: визначення теми та головної ідеї, сюжету і фабули, характерів персонажів та взаємин між ними. Студент має зрозуміти зміст і мораль байки, щоб свідомо втілювати її на сцені. Корисно поставити запитання: про що ця байка, проти чого вона спрямована, які риси висміює? Також аналізується жанрова форма: віршована чи прозова, який ритм, де відбувається перелом (кульмінація). Наприклад, при розборі «Вовк і Ягняти» визначається, що кульмінація - напад Вовка, а ідея - викриття закону сили. Логічний розбір допомагає розставити смислові акценти: знаходяться ключові слова, що виражають протиставлення (у згаданій байці - «ти винен вже тим...»). Студент має зрозуміти підтекст: що насправді думають персонажі, як автор ставиться до ситуації. Такий аналіз закладає основну думку яку студент має донести.

Робота над дикцією і голосом.

Байка служить чудовим матеріалом для тренування дикції. На основі її тексту можна скласти список складних для вимови звукосполучень і перетворити їх на артикуляційні вправи. Наприклад, у байці Глібова «Вовк і Кіт» є рядок зі скупченням приголосних, або у «Бджолі та Шершні» - поєднання шиплячих, які корисно відпрацювати повторенням у повільному темпі. Такі мовленнєві вправи (повторення окремих слів, скоромовки на основі рядків байки) покращують чіткість вимови звуків та слів. Одночасно розвивається голосова техніка: читання байки в різних динамічних відтінках (тихо, голосно, з прискоренням, уповільненням) зміцнює голосовий апарат. У вправах можна акцентувати логічні паузи - навчити студента робити паузу перед мораллю або перед важливим словом. Також практикують чистомовки з тексту байок: багато байкарів використовують алітерації та звукопис, що дозволяє тренувати звучність і чистоту тембру (наприклад, повторюване «р» у ролі Рака - нагода попрацювати над цим звуком).

Відкрите виконання і обговорення.

Завершальним етапом є творче виконання байки перед аудиторією. Глядач дає зворотний зв'язок, який закріплює навчальний ефект: студент усвідомлює свої сильні і слабкі сторони в сценічній мові. Таким чином, методика роботи з байкою поєднує аналіз, вправи і творчий показ, забезпечуючи повний цикл навчання.

Отже, робота з байкою виступає комплексним тренінгом, що одночасно вдосконалює техніку мовлення і акторську майстерність.

Висновки

Байка є ефективним засобом для розвитку сценічної мови: формує дикцію, інтонацію, ритм, логіку мовлення. Вона допомагає акторам опанувати техніку перевтілення, відпрацьовувати сценічну взаємодію, а також розвиває відчуття мови, головної думки і підтексту. Використання байок у педагогічному процесі театральної освіти є доцільним і методично обґрунтованим. Вона поєднує в собі літературну якість і сценічний потенціал, сприяючи цілісному формуванню акторської майстерності.

Література:

1. Коленко А. Виявлення проблемних питань щодо сценічного мовлення майбутніх акторів театру і кіно // Обрії. – 2018. – №2(47). – С. 89–93.

2. Байка // Енциклопедія сучасної України. – Київ: НАН України, 2003–2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-38931>

3. Паль О. М. Українська байка XIX–XX століття: природа, еволюція, поетика: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. – Луганськ, 2012. – 180 с.

4. Хоралець Л. І. Сценічна мова: навчально-методичні рекомендації для студентів спеціальності 026 «Сценічне мистецтво». – Київ: НАКККіМ, 2018. – 36 с.

5. Шлемко О. Д. Сценічна мова: методика сценічного виконання гумористичних творів: метод. рек. до практ. занять для здобувачів освіт. ступеня «Бакалавр» спец. 026 «Сценічне мистецтво». – Київ: НАКККіМ, 2021. – 40 с.